

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

БОГАТЧУК Д. П.,

аспірант

*(Інститут законодавства
Верховної Ради України)*

УДК 341.244.7

**ЩОДО СФЕРИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ДОБРОСОВІСНОГО
ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ**

Статтю присвячено дослідженню деяких питань щодо сфери застосування принципу добросовісного виконання зобов'язань у міжнародному праві на основі аналізу міжнародних документів та наукових праць учених.

Ключові слова: зобов'язання, міжнародні зобов'язання, принцип добросовісного виконання зобов'язань.

Статья посвящена анализу отдельных вопросов касательно сферы применения принципа добросовестного выполнения обязательств в международном праве на основании анализа международных документов и научных трудов ученых.

Ключевые слова: обязательства, международные обязательства, принцип добросовестного выполнения международных обязательств.

The article deals with the research of the certain issues concerning the sphere of application of the principle of performance of obligations in good faith in the international law on the ground of analysis of the international documents and scientific works of scholars.

Key words: obligations, international obligations, principle of performance of obligations in good faith.

Вступ. Принцип добросовісного виконання зобов'язань належить до основних принципів сучасного міжнародного права і має велике значення для забезпечення миру та міжнародної безпеки.

Зазначається, що сфера застосування принципу добросовісного виконання зобов'язань у міжнародному праві є досить великою і весь час розширюється [1, с. 76].

Постановка завдання. Зміст принципу добросовісного виконання зобов'язань пов'язується науковцями зі сферою його застосування, а також із відповіддю на питання: що виконувати відповідно до цього принципу, які саме зобов'язання в міжнародному праві, що є їх джерелами? Важливо встановити, чого саме стосується цей принцип у міжнародному праві.

Результати дослідження. У юридичній літературі існують різні визначення поняття «зобов'язання» й «міжнародне зобов'язання», що може стати предметом окремого наукового дослідження. Також уживаються різні терміни: «міжнародні зобов'язання», «зобов'язання з міжнародного права», «зобов'язання за міжнародним правом» тощо. Поняття «зобов'язання» та «обов'язки» часто вживаються як синонімічні, хоча і розрізняються деякими науковцями.

У коментарях до Проекту статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, затверджених Комісією міжнародного права в Звіті за результатами 53 сесії

цієї Комісії в 2001 році, зазначено таке: «Міжнародні зобов'язання можуть бути встановлені звичаєвою нормою міжнародного права, угодою чи загальним принципом, що застосовується в міжнародному правопорядку. Держави можуть взяти на себе міжнародні зобов'язання згідно з односторонньою заявою. Міжнародне зобов'язання може виникнути з положень, установлених угодою (рішення органу міжнародної організації, наділеної компетенцією щодо певного питання, рішення в справі між двома державами, прийняте Міжнародним судом справедливості чи іншим судом тощо)» [2].

Пов'язаним із поняттям «міжнародні зобов'язання» є поняття «джерела міжнародного права», хоча деякі науковці розрізняють поняття «джерела міжнародного права» та «джерела міжнародних зобов'язань».

Стаття 38 Статуту Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй закріплює перелік джерел міжнародного права, який став результатом певного компромісу, до якого прийшли вчені.

Як зазначено в статті 38 (1) Статуту Міжнародного суду ООН, джерелами міжнародного права є: 1) міжнародні конвенції (як загальні, так і спеціальні), що встановлюють правила, є безперечно визнаними державами, які є сторонами спору; 2) міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної правовою нормою; 3) загальні принципи права, визнані цивілізованими націями; 4) судові рішення та доктрини найбільш кваліфікованих фахівців із міжнародного публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм [4].

Особлива роль Статуту ООН у системі сучасних міжнародних договорів зумовлює виокремлення категорії «зобов'язання, що випливають зі Статуту ООН» [5, с. 59]. Водночас статтею 103 Статуту ООН закріплено певну ієрархію міжнародних зобов'язань: «тоді, коли зобов'язання членів Організації за цим Статутом суперечитимуть їхнім зобов'язанням за будь-яким іншим міжнародним договором, переважну силу мають зобов'язання за цим Статутом» [4].

У рішенні Міжнародного Суду ООН від 14 квітня 1992 року стосовно питань інтерпретації та застосування Монреальської конвенції 1971 року, що виникли у зв'язку з повітряним інцидентом у Локербі, суд дійшов таких висновків: «... як Лівія, так і Сполучені Штати, як члени Організації Об'єднаних Націй, зобов'язані приймати та виконувати рішення Ради Безпеки відповідно до статті 25 Статуту; Суд <...> вважає, що *prima facie* зобов'язання поширюється на рішення, що містяться у постанові 748 (1992); і <...> згідно зі статтею 103 Статуту, зобов'язання сторін щодо цього переважають над їх зобов'язаннями за будь-яким іншим міжнародним договором, зокрема Монреальською конвенцією» (Лівійська Арабська Джамахірія проти Сполучених Штатів Америки; пункт 42 рішення Суду) [6]. Таке твердження міститься в рішенні Міжнародного Суду ООН від 14 квітня 1992 року у справі Локербі, сторонами якої були Лівійська Арабська Джамахірія та Сполучене Королівство Великобританії та Північної Ірландії (пункт 39 рішення Суду) [7]. Отже, у цій справі Міжнародний Суд ООН чітко вказав, що рішення (постанова) Ради Безпеки ООН переважає над міжнародним договором.

В особливій думці (пункт 18) зі справи щодо правових наслідків присутності сил Південної Африки в Намібії (Південно-Західна Африка), заступник голови Міжнародного Суду ООН суддя Ф. Амун звернув увагу на те, що «зобов'язання членів Організації Об'єднаних Націй за Статутом, передбачені тією статтею (статтею 103 – *Б.Д.*), містять зобов'язання, що зумовлюють положення Статуту та його цілі, а також ті (зобов'язання – *Б.Д.*), що визначені обов'язковими рішеннями органів ООН. Серед таких є рішення Ради Безпеки» [8].

Спираючись на вищесказане, можемо стверджувати, що в статті 103 Статуту ООН ідеться про переважну силу не лише зобов'язань, безпосередньо передбачених цим Статутом, але й таких, що містяться в рішеннях органів ООН, прийнятих за Статутом ООН.

Відповідно до пункту 2 статті 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй, «всі члени Організації Об'єднаних Націй добросовісно виконують взяті на себе за цим Статутом зобов'язання, щоб забезпечити права та переваги, що випливають із приналежності до членів Організації» [4].

Преамбула Статуту Організації Об'єднаних Націй закріплює таке положення: «Ми, народи Об'єднаних Націй, переповнені рішучості <...> створити умови, за яких можуть дотримуватися справедливість і повага до зобов'язань, що випливають з договорів та інших джерел міжнародного права» [4].

Слід звернути увагу на те, що Статут Організації Об'єднаних Націй наголошує на важливості створення умов для виконання всіх зобов'язань; тих, що випливають не лише з договорів (зокрема не лише зі Статуту Організації Об'єднаних Націй), але й з інших джерел міжнародного права.

Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 24 жовтня 1970 року було прийнято Декларацію про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй [9], згідно з якою ці принципи отримали прогресивний розвиток і кодифікацію. Важливо зазначити, що в Декларації закріплено обов'язковість принципів міжнародного права не лише для держав-членів ООН, але для всіх держав світу: «Генеральна Асамблея <...> заявляє, що принципи Статуту, втілені в цій Декларації, становлять основні принципи міжнародного права, і тому закликає всі держави керуватися цими принципами в своїй міжнародній діяльності і розвивати свої взаємини на основі суворого дотримання цих принципів» [9].

В Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, знайшов своє закріплення і принцип добросовісного виконання зобов'язань. В Декларації цей принцип сформульований так: «принцип, згідно з яким держави добросовісно виконують зобов'язання, взяті ними відповідно до Статуту», «принцип добросовісного виконання державами зобов'язань, взятих ними відповідно до Статуту» [9].

Відповідні абзаци Декларації закріплюють таку характеристику зазначеного принципу: «Кожна держава зобов'язана добросовісно виконувати зобов'язання, взяті нею відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй».

Кожна держава зобов'язана добросовісно виконувати свої зобов'язання згідно із загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Кожна держава зобов'язана добросовісно виконувати свої зобов'язання відповідно до міжнародних угод, що мають силу згідно із загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Тоді, коли зобов'язання, що випливають із міжнародних угод, суперечать зобов'язанням членів Організації Об'єднаних Націй за Статутом Організації Об'єднаних Націй, переважну силу мають зобов'язання за Статутом» [9].

Крім того, Декларація відзначає важливість добросовісного виконання зобов'язань державами: «добросовісне дотримання принципів міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами, і добросовісне виконання відповідно до Статуту зобов'язань, взятих державами, мають дуже вагоме значення для підтримання міжнародного миру і безпеки, для досягнення інших цілей Організації Об'єднаних Націй» [9].

Із вищенаведеного тексту Декларації вбачається обов'язок усіх держав добросовісно виконувати свої зобов'язання, взяті згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй, а також згідно із загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права та міжнародними угодами, що мають силу згідно з загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

У Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі, що був підписаний державами-учасниками Наради в Хельсінкі 01 серпня 1975 року, розміщено Декларацію принципів, якою держави-учасники мали керуватися у взаємних відносинах, закріплено «Добросовісне виконання зобов'язань з міжнародного права» (десятий принцип) [10]. У Заключному акті зазначено таке: «Держави-учасниці будуть добросовісно виконувати свої зобов'язання з міжнародного права, як ті, що випливають із загальноновизнаних принципів та норм міжнародного права, так і ті, що випливають із договорів, відповідають міжнародному праву, або інших угод, учасниками яких вони є».

Під час здійснення своїх суверенних прав, зокрема право встановлювати свої закони та адміністративні правила, вони будуть узгоджуватися зі своїми юридичними зобов'язаннями з міжнародного права; будуть враховувати і виконувати положення Заключного акту Наради з безпеки та співробітництва в Європі.

Держави-учасниці підтверджують, що тоді, коли зобов'язання членів Організації Об'єднаних Націй за Статутом Організації Об'єднаних Націй виявляться в протиріччі з їх зобов'язаннями за будь-яким договором чи іншою міжнародною угодою, переважну силу мають їх зобов'язання за Статутом згідно зі ст. 103 Статуту ООН» [10].

Таким чином, Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі передбачає поширення дії принципу добросовісного виконання зобов'язань на зобов'язання з міжнародного права як на ті, що випливають із загально визнаних принципів та норм міжнародного права, так і на ті, що випливають з укладених державами договорів або інших угод, закріплюючи при цьому перевагу зобов'язань за Статутом ООН.

Для розуміння принципу добросовісного виконання зобов'язань варто також звернутися до Проекту статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 року Комісії з міжнародного права ООН [11], який вважають актом кодифікації норм звичаєвого міжнародного права [3; с.423]. Стаття 2 цього документа передбачає те, що міжнародно-протиправне діяння держави має місце, коли будь-яка поведінка, яка полягає у дії або бездіяльності стосується держави відповідно до міжнародного права або становить порушення міжнародно-правового зобов'язання цієї держави; а стаття 1 встановлює, що кожне міжнародно-протиправне діяння держави тягне за собою міжнародну відповідальність цієї держави [11]. Аналогічні приписи стосовно міжнародної організації закріплені в статті 3 Проекту Статей про відповідальність міжнародних організацій.

Також статтею 12 Проекту статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння передбачено, що «Порушення державою міжнародно-правового зобов'язання має місце, коли діяння цієї держави не відповідає тому, що вимагає від неї це зобов'язання, незалежно від його походження чи характеру» [11].

У коментарі Комісії міжнародного права, наданому до Проекту статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, міститься вказівка на те, що «остаточний аналіз того, чи було та коли було порушення зобов'язання залежить від точних умов зобов'язання, його тлумачення та застосування, з урахуванням його предмета та мети, а також фактів справи» [2, с. 54].

Водночас Комісія міжнародного права, зазначила, що стаття 12 передбачає можливість стверджувати про наявність порушення, якщо діяння держави лише частково суперечить її міжнародному зобов'язанню, що покладене на неї [2, с. 55]. У деяких випадках точно визначено те, що саме відповідна держава має вчинити; в інших – зобов'язання тільки встановлює мінімальний стандарт, вище якого держава може діяти [2, с. 55].

Таким чином, вищевказаними документами не передбачено будь-яких спеціальних вимог до джерел міжнародного зобов'язання, порушення якого становить міжнародно-протиправне діяння, за яке настає міжнародна відповідальність. Порушення будь-якого міжнародного зобов'язання, якщо відповідна дія або бездіяльність стосується держави або міжнародної організації за міжнародним правом, становить міжнародно-протиправне діяння.

Принцип добросовісного виконання зобов'язань чітко відображений у Статуті Організації американських держав, який встановлює таке: «міжнародний порядок обов'язково містить повагу до особистості, суверенітету та незалежності держав, а також добросовісне виконання зобов'язань, що випливають із договорів та інших джерел міжнародного права» (ст. 3, b) [12].

У Доповіді Генерального секретаря ООН про роботу Організації в 2000 році (п. 276 Доповіді) акцентовано увагу на основоположній тезі преамбули Статуту ООН, яка закріплює необхідність «створити умови, за яких можуть дотримуватися справедливості і поваги до зобов'язань, зумовлених договорами та іншими джерелами міжнародного права» [13].

На необхідності виконувати зобов'язання з міжнародного права, незалежно від джерел, у яких вони містяться, наголошують також науковці.

Так, О. Задорожнім визначено, що згідно з принципом добросовісного виконання зобов'язань у міжнародному праві держави мають обов'язок дотримуватися всіх своїх міжнародних зобов'язань, незалежно від джерел, у яких вони містяться [3, с. 431].

Як зазначають науковці, «цей принцип є найбільш поширеним на міжнародній арені і застосовується до всіх міжнародних зобов'язань, що зумовлюються міжнародними договорами і звичаями і що закріплюються в обов'язкових рішеннях міжнародних органів і організацій тощо» [14, с. 119].

Відзначається, що дія принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань однаковою мірою поширюється на міжнародні зобов'язання із загальновизнаних норм міжнародного права, міжнародних договорів чи інших джерел міжнародного права (звичаїв, односторонніх актів держав, судових і арбітражних рішень, рішень міжнародних організацій, якщо їх статутом визначена обов'язкова сила рішень) [5, с. 56-57].

Як зазначає А. Аль-Джахфалі, принцип добросовісного виконання зобов'язань із міжнародного права натепер слід розуміти не тільки у вузькому сенсі (договорів треба дотримуватися), але й у найширшому значенні, а саме: повинні суворо дотримуватися всі норми міжнародного права та міжнародні зобов'язання, що передбачені ними [3, с. 428].

А О. Захарова стверджує, що, вимагаючи добросовісного виконання зобов'язань, міжнародне право не встановлює будь-якого їх поділу за ступенем важливості, першочерговості та виходить із того, що всі зобов'язання мають бути виконані [5, с. 59].

Водночас порушення міжнародних зобов'язань зумовлює питання про відповідальність не лише за відступ від угоди, але й за посягання на сам принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань [15, с. 129-130].

Висновки. Із вищевикладеного можна зробити висновок, що принцип добросовісного виконання зобов'язань у міжнародному праві полягає в необхідності виконання всіх міжнародних зобов'язань, які поширюються на відповідного суб'єкта, незалежно від форми їх виразу та закріплення. Таким чином, міжнародне право покладає обов'язок виконувати не лише договірні зобов'язання, але й ті, що випливають з інших джерел права. Мають виконуватися всі зобов'язання, які зв'язують суб'єктів в міжнародних відносинах.

Список використаних джерел:

1. Георгіца А., Чикуюлій С. Міжнародне публічне право: навч.-метод. посіб. Чернівці: Рута, 2002. 175 с.
2. Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries. 2001. URL: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf.
3. Задорожній О. Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права: монографія. Київ: К.І.С., 2015. 712 с.
4. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
5. Захарова Н. Выполнение обязательств, вытекающих из международного договора / отв. ред. Н. В. Миронов; АН СССР, Ин-т государства и права. Москва: Наука, 1987. 138 с.
6. Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders of the International Court of Justice. Case concerning Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention Arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. United States of America). Request for the Indication of Provisional Measures. Order of 14 April 1992. URL: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/89/089-19920414-ORD-01-00-EN.pdf>.
7. Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders of the International Court of Justice. Case concerning Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention Arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. United

Kingdom). Request for the Indication of Provisional Measures. Order of 14 April 1992. URL: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/88/088-19920414-ORD-01-00-EN.pdf>.

8. Separate Opinion of Vice-President Ammoun. URL: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/53/053-19710621-ADV-01-02-EN.pdf>.

9. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24 жовтня 1970 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_569/.

10. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 01 серпня 1975 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_055.

11. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts / <http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf>.

12. Charter of the Organization of American States. URL: http://www.oas.org/en/sla/dil/inter_american_treaties_A-41_charter_OAS.asp.

13. Report of the Secretary-General on the work of the Organization. General Assembly. Official Records. Fifty-fifth session. Supplement No. 1 (A/55/1). New York, 2000. URL: <http://www.un.org/documents/sg/report00/a551e.pdf>.

14. Драчов О. Принцип «pacta sunt servanda» як правова основа імплементації міжнародно-правових зобов'язань. Юридика Україна. 2010. № 5. С. 116-120.

15. Международное право: учебник для студ. вузов, обуч. по спец. и напр. «Юриспруденция» / Г. Игнатенко и др.; отв.ред. Г. Игнатенко, О. Тиунов. Москва: Издательская группа НОРМА-ИНФРА*М, 1999. 584 с.

